

ATKURTAI LIETUVAI – 100 METŲ

Neatrastos asmenybės

XIX a.–XX a. viduryje į moterų kūrybą žiūrėta nerimtai, ji nebuvo vertinama, niekas nesirūpino jos kaupimu, dokumentavimu, tyrimu, išsaugojimu. Dėl šių priežasčių išliko ar yra žinomi dažniausiai tik pavieniai XIX a. moterų kūrybos pavyzdžiai, iš kurių vargu ar galima spręsti apie jos visumą.

XIX a. visuomenėje moteris egzistavo vyrų politinių, socialinių, ekonominių, kultūrinių ir kt. vaidmenų šešelyje. Jos dalia buvo būti žmona, motina ir namų šeimininke.

Turtingesnių tėvų dukters pradinį išsilavinimą gaudavo namuose, toliau mokydavosi moterų gimnazijose, mokyklose ar pensionuose, įrengtuose privačių asmenų, bažnyčių ar vienuolynų. Pensionuose buvo mokoma kalbų, geografijos, matematikos, istorijos, rankdarbių, šokių, muzikos, piešimo, dainavimo, daug dėmesio skiriama doroviniam, moraliniam bei religiniam auklėjimui.

Panelės mokslo gaudavo tiek, kad galėtų pasirodyti aukštuomenėje: mokėtų šokti, skambinti fortepijonu, laisvai ir prideramai elgtis salone, žinoti aukštuomenės etiketą ir paviršutiniškai bendrauti įvairiomis temomis.

Tapyba, muzika ar literatūra jaunoms merginoms buvo madinga laiko praleidimo forma, tačiau ištekęs situacija pasikeisdavo – hobis neturėjo trukdyti šeimos pareigoms, taigi moterų kūryba tebuvo žinoma dvaro ribose. Dažniausiai materialiai, apsisprendusiai tapti bet kurios srities menininke, tekdavo atsisakyti asmeninio gyvenimo.

Po 1919–1939 m. Vilniaus krašto okupacijos lietuvių nesutarimai su lenkais skatino atmesti visa, kas yra lenkiška, tuo būdu praradome didelę dalį XIX a. Lietuvoje gimusių lenkakalbių kūrėjų.

Apie daugelį Lietuvoje gimusių ir gyvenusių talentingų asmenybių mes net nežinome, o lenkai bei baltarusiai jas vadina savo kūrėjais.

Vis dėlto pajūrio istorijos paribuose tarsi perlai vandenyno gelmėje vis dar išnyra ir sublizga seniai pamirštos, tačiau nepaprastai talentingos ir kūriniais savo laikmetį gerokai pralenkusios asmenybės.

Dailininkė Rožė Parčevskytė

Gimė 1799 m. rugsėjo 15 d. Nemėnčinės parapijoje, Raudondvario dvare. Gyvenimą paskyrė savo šeimai, gailėstingumo darbams ir tapybai.

R. Parčevskytė buvo pirmoji moteris Lietuvoje, su savo darbais dalyvavusi dailės parodose: 1822 m. pir-

mą kartą Rusijos imperijos istorijoje moterims dailininkėms buvo leista dalyvauti parodose, ir tais pačiais metais birželio mėnesį Vilniaus universitete vykusioje parodoje R. Parčevskytė pristatė „puikiai nutapytą Dievo Motinos, laikančios ant rankų Kūdikelį Jėzų, miniatiūrą“.

Mirė R. Parčevskytė Raudondvario dvare 1852 m. spalio 20 d. Praėjus penkeriems metams po R. Parčevskytės mirties, 1857 m. Lietuvos istorikas, archeologas, etnografas ir kolekcininkas Konstantinas Tiškevičius (1806–1868) surengė mokslinę ekspediciją laivu Neries upe. Ekspedicijos užrašų knyga pirmą kartą išleista 1871 m. Drezdene. Šiuose užrašuose K. Tiškevičius mini: „Vietiniai kaimiečiai ją [R. Parčevskytę] vadino savo angelu, nes kiekvienas iš jos sulaukdavo pagalbos, patarimo ar paguodos. Artimo meilė, labdara, pasiryžimas kiekvieną akimirką aukotis buvo negarsinami, kukliausi ir tyliausi jos moralės bruožai. Aš, plaukdamas Nerimi, užsukau į jos gimtinę, kur ji buvo visa atsidėjusi menui ir baigė paskutinius savo naujingo gyvenimo metus, ir išgirdau kalbant žmones, kuriems jos krikščioniškosios dorybės laimė nešė. Garbė tai moteriškei, kad mokėjo nusipelnyti tokią kaimo žmonių meilę!“.

Nemenčinės bažnyčios presbiterijos sienose įmūrytos dvi Vilniaus skulptoriaus Juozapo Kozlovskio padarytos granitinės memorialinės plokštės, skirtos bažnyčios konsekravimo iškilimams atminti bei čia palaidotiems Parčevskių šeimos nariams: Ignotui Parčevskiui, jo žmonoms Salomėjai ir Kotrynai bei dukteriai Rožei. Šalia vardų ir datų tik Rožei Parčevskytei iškalti žodžiai: „Gyvenimą paaukojusi šeimai ir žmonijai 1852 m. spalio 20 d. buvo pakviesta į amžinybę“.

Ji augino 6 metų našlaičiu likusį savo brolių Antaną Anuprą Erazmą. 1847 m. mirus Antano Anupro Erazmo žmonai Teklei (1810–1847), augino jų vaikus Feliciją (1840–1918) ir Konstantiną (1843–1902). Sūnėnas Konstantinas įsikūrė Jokūbavo dvare (Kretingos r.).

Fotografė Paulina Mongirdaitė

Gimė 1865 m. (?) Pirmoji Lietuvoje moteris fotografė. Amžininkų nupasakota kaip judri, liekna, silpnos

sveikatos: sirgo vėžiu, skundėsi plaučiais. Turėjo gražų, bet neišlavintą sopraną: akomponuodama pati sau dainavo. Ji laisvai kalbėjo lietuviškai, lenkiškai, mokėjo rusų bei prancūzų kalbas. Pažįstami ir artimieji vadino ją sutrumpintu vardu – Pole.

Paulina su daugeliu palangiškių palaikė draugiškus santykius, kalbėjosi kaip su sau lygiais, užtat viename miestelyje panelė Polė buvo nepaprastai populiari ir labai mylima.

Po fotografės mirties laikas iš amžininkų atminties ištrynė jos veido bruožus. Ir jau XX a. pab. niekas nebeprišiminė pačios Paulinos Mongirdaitės portreto. Jos išvaizda buvo paslaptimi fotografijos istorijos tyrinėtojams.

Pradėjusi jos portreto paieškas atsідūriau aklavietėje: tiek Lietuvos, tiek Lenkijos istorikai teigė, jog tai „misija neįmanoma“. Bet šiandien Paulinos Mongirdaitės veidą atpažįsta daugelis besidominčiųjų fotografijos istorija.

Visi P. Mongirdaitė žinome kaip fotografę bei atvirukų leidėją, tačiau prieš susidomėdama fotografija ji buvo lavinama privačiame ponios Henrikos Čarnockos pensione Varšuvoje, kur mokėsi kalbų, literatūros, meno, muzikos, šokio, gerų manierų, namų ruošos ir t. t. 1860–1898 m. tai buvo aukščiausio lygio privati mergaičių mokykla, kurią baigusios merginos galėjo dirbti mokytojomis. Dėstoma rusų – tuometine valstybine gubernijos kalba, tačiau ponija Henrika rankdarbių pamokose slapčiomis mokė literatūros, istorijos, geografijos... Ši ugdymo įstaiga kartais vadinama „revoliucionierių kalve“, nes išugdė daug garsių ir veiklių moterų.

Atrasti, kas buvo Paulinos fotografijos mokytojas, beveik neįmanoma, nes apie 1887–1890 m. Varšuvoje buvo 13 fotografijos ateljė, penkios iš jų turėjo mokinių, tačiau tų mokinių pavardės neišliko. J. Vrotnovska prisiminimų sąsiuvinyje rašo, kad Paulina baigė ponių Tlek įkurtus fotografijos kursus merginoms, deja, tokios pavardės Lenkijos fotografų sąrašuose nėra.

Toje pačioje Krokuvos priemiesčio gatvėje Nr. 42 fotopaviljoną ir fotoprekių krautuvę nuomojosi Jadvyga Golč (Jadwiga Golcz, 1866–1936), svajojusi įkurti fotografijos mokyklą merginoms. Jos ateljė visuomet nemokamai praktikavosi po kelias merginas. 1906 m. ji įkūrė pirmąją fotografijos mokyklą merginoms. Realiausia, kad P. Mongirdaitė praktikavosi pas J. Golč, nes Paulinos ankstyvosios nuotraukos rodo, kad fotografijos ji išsamiai nesimokė, tikriausiai tik susipažino su technika, procesu, o vėliau visko siekė pati.

Pirmasis jos išleistas albumėlis buvo ne fotografija, o spalvota gra-

fika su litografuotais Palangos vaizdais. Žinomas seniausias Palangos atvirukas su 1899 m. pašto antspaudu neturi jokio įrašo apie jo autorį. Tačiau palyginus su albumėlio litografijomis galima drąsiai teigti, kad šio atviruko autorė yra P. Mongirdaitė.

Vis dėlto, kad ir tegavusi fotografijos pagrindus, P. Mongirdaitė fotografavo portretus ir studijoje, ir vykdavo pas klientus į namus; ji yra viena pirmųjų Lietuvos fotožurnalistikos pradininkių (siuntė savo darbus laikraščiams iliustruoti); yra pirmoji dokumentalistė, įamžinusi Palangos, Kretingos, Gargždų miestelius, architektūrą, gamtovaizdį, žmonių tipus; jos pavyzdžiu sekė vėlesnieji fotografai: yra nemažai vėlesnių nuotraukų, kuriose objektas nufotografuotas tokiu pačiu rakursu, kaip ir P. Mongirdaitės darbuose.

Apie 1889 m. P. Mongirdaitė atidarė pirmąją Palangoje fotografijos paviljoną. Iki tol į kurortą fotografas atvykdavo iš Telšių, o nuotraukas atsiųsdavo paštu.

Fotografė neužsidarė vien tik fotopaviljono erdvėje. Vienu arkliau kinkoma brikelė ji nepaprastai daug keliavo fotografuodama Palangos miestelį, jos apylinkių gyventojus, pajūrį bei poilsiautojus. Spėjama, kad 1905 m. P. Mongirdaitė sudarė 40 fotografijų rinkinį, kuriame atskleista nesezoninė, kasdienė, pažįstama tik vietiniams gyventojams Palanga.

Fotografė visą gyvenimą nugyveno viena, šeimos nesukūrė. Jai piršosi keli jaunuoliai, tačiau jie neįtikto motinai Zofijai. Paulina rūpinosi sergančiu tėvu, motina, gerą pusmetį slaugė vėžiu sergančią seserį ir nepaprastai daug dirbo.

Atrodo, kad nuo 1915 m. P. Mongirdaitės veikla nutrūksta. Gali būti, kad ji jau sirgo vėžiu ir sveikata nebeleido dirbti. Tačiau ir to laikmečio situacija buvo visiškai nepalanki fotografijos verslui. Tad nenuostabu, jog nebeaptinkama P. Mongirdaitės atvirukų ar nuotraukų, darytų po 1915 metų. Galbūt dėl to daugelyje publikacijų rašoma, kad fotografė mirė apie 1916 metus. Tačiau 1921–1924 m. Paulina vėl gausiai leido atvirukus. Greičiausiai paskutinė P. Mongirdaitės daryta nuotrauka yra minint komedijos „Amerika pirtyje“ 25-erių metų jubiliejų 1924 m. rugpjūčio mėn. dr. Vaineikio namuose Palangoje.

Palangos bažnyčios mirties metrikų knygoje įrašyta, kad P. Mongirdaitė mirė 1924 metais lapkričio 5 dieną.

Tačiau liko taip ir neišaiškintų paslapčių: nežinoma, kada tiksliai ir kur gimė Paulina Mongirdaitė (nerasta nei Krikšto metrikų, nei jokių kitų dokumentų); neatrasta ir fotografės palaidojimo vieta. Žinoma,

kad ji palaidota Palangos kapinėse šalia koplyčios, tačiau tikslios kapo vietos atrasti nepavyko.

Eleonora Bucevičienė (Nora Valicka)

Gimė 1885 m. gruodžio 31 d., Varšuvoje, Stanislovo ir Zofijos (P. Mongirdaitės vyresnės sesers) Valickų šeimoje. Visose nuotraukose Nora pozuoja pasisukusi kairiąja veido puse, kadangi vaikystėje draugas pieštuku netyčia išdūrė jai dešiniąją akį.

Apytiksliai nuo 1901 m. mergina mokėsi Adriano Baranieckio kursoose Krokuvėje. Puikiai mokėjo prancūzų kalbą.

1907 m. vasario 18 d. Palangoje, ne bažnyčioje, o senelių Mongirdų namuose Eleonora susituokė su inžinieriumi, bajoru, herbo Wreby atstovu Boleslovu Bucevičiumi. Susilaukė dviejų vaikų: dukters Marijos Uršulės (g. 1912) ir sūnaus Jurgio (g. 1916 m.).

N. Bucevičienės kūryba gimė simbolizmo srovės įtakoje. Simbolizmo esmė – žmogaus būties esmės suvokti neįmanoma, galima tik nujausti. Simbolistai davė pradžią lietuvių filosofinei lyrikai, įvedė improvizacinį stilių.

Peržvelgus N. Bucevičienės publikacijas matome, kad ji puikiai išmanė Palangos bei Žemaitijos istoriją nuo seniausių laikų, labai gerai pažinojo gamtą, pajūrio žmonių (žvejų) darbus, dainas, gyvenimo būdą – pajūrio gyvenimas buvo persunkęs visą jos esybę – „įaugęs į kraują“.

Auklėta lenkų bajorų dvasioje, ji vis dėlto aukština žemaičių kalbą, rūpinasi ją išsaugoti, skaitytojams primena ir akcentuoja LDK laikus bei asmenybės.

Deja, tolimesnis N. Bucevičienės gyvenimas ir likimas nežinomi. Liko tik spausdinti jos kūriniai. Iš šešių prisiminimų sąsiuvinų tik dviejuose pasakojama apie Palangą, kurorto gyvenimą, senelių namus, pažįstamus asmenis ir mylimą tetą Polę.

Jolanta KLIETKUTĖ